

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 4 Issue 10 | pp. 325-328 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

ISLOM MOLIYASIDA FOYDA VA ZARARNI TAQSIMLASH (PLS) SHARTNOMALARI HISOBI

Zokirov Abdulatif Mutalibjon o'g'li

zokirov2000419@mail.ru

<https://orcid.org/0009-0008-8325-4730>

O'zbekiston Respublikasi Bank-Moliya akademiyasi,
Davlat moliyaviy nazorati va auditi yo'nalishi tinglovchisi

Annotatsiya: Islom moliyasi, o'zining asosiy tamoyillari bilan, moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirishda adolat va shaffoflikni ta'minlashga qaratilgan. Foyda va zararni taqsimlash (Profit and Loss Sharing - PLS) shartnomalari, bu tamoyillarni amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu maqolada PLS shartnomalarining mohiyati, ularning hisobga olish usullari va amaliyotdagi ahamiyati haqida so'z yuritimiz.

Kalit so'zlar: islom moliyasi, musulmon, halol, ribo, moliya, bank, iqtisodiyot, riba.

Аннотация: Исламские финансы, с их основными принципами, направлены на обеспечение справедливости и прозрачности финансовых операций. Соглашения о разделе прибыли и убытков (PLS) играют важную роль в реализации этих принципов. В этой статье мы поговорим о сути PLS-контрактов, методах их учета и их значении на практике.

Ключевые слова: исламские финансы, мусульманин, халяль, риба, финансы, банковское дело, экономика, риба.

Abstract: Islamic finance, with its basic principles, aims to ensure fairness and transparency in financial transactions. Profit and Loss Sharing (PLS) agreements play an important role in implementing these principles. In this article, we will talk about the essence of PLS contracts, their accounting methods and their importance in practice.

Key words: Islamic finance, Muslim, halal, riba, finance, banking, economy, riba.

Kirish

Islomiy moliya atamasi, o'z ichiga turli xil mahsulot va xizmat turlarini oladi va bu soha islom dinining asosiy tamoyillari bilan bog'liq holda tashkil etilgan. Islom moliyasi va banking ilk amaliyotlari islom dinining o'rnatilishi bilan birga paydo bo'lgan bo'lsa-da, institutsional islomiy moliya XX asrda rivojlana boshladi. Hozirgi kunda, qardus nashrining ma'lumotlariga ko'ra, islom moliya sektori yiliga 15% dan 25% gacha o'sib bormoqda va bu sohadagi institutlar dunyo bo'ylab 2,7 trillion dollardan ortiq aktivlarni boshqaradi. Islom moliyasi eng yaxshi yo'lga qo'yilgan uchta davlat – Saudiya Arabistoni,

Eron va Malayziya – global bozor hajmining 66 foizini egallaydi. Ushbu mamlakatlarning tajribasi va infratuzilmasi islomiy moliyaning rivojlanishida muhim ahamiyatga ega.

Asosiy qism

O‘zbekistonda «Islom bank ishi va moliyasi» tashkiloti (AlHuda) fikricha, MDH mamlakatlarida islom moliya sanoatining o‘shishi boshqa davlatlarga qaraganda sekinroq kechayotgan bo‘lsa-da, bu mintaqada imkoniyatlar ortib bormoqda. Jahon xalqaro bank sanoati ushbu sektorni rivojlantirishga qiziqish bildirmoqda. Agar MDH davlatlari hukumatlari bu sohani rivojlantirish uchun faol tashabbus ko‘rsatsa, kelgusi besh yil ichida islom banki ishlari sezilarli darajada o‘shishi mumkin.

Qozog‘iston, Qirg‘iziston, Tojikiston va O‘zbekiston MDH doirasida islom banki va moliyasining kengayishida yetakchilik qiluvchi asosiy o‘yinchilar sifatida ko‘rilmog‘da. Bu mamlakatlar o‘z iqtisodiyotlarini diversifikatsiya qilish maqsadida islomiy moliya tizimidan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishi kerak. Islomiy moliya nafaqat iqtisodiy taraqqiyot uchun yangi imkoniyatlar yaratadi, balki ijtimoiy barqarorlikni ta‘minlashda ham muhim rol o‘ynaydi. Islom iqtisodiyoti, asosan, ma‘naviy qadriyatlar va axloqiy me‘yorlarga tayangan holda shakllanadi. Bu iqtisodiy modelda inson va jamiyatning haqiqiy ehtiyojlari ustuvor bo‘lib, shaxsning moliyaviy farovonligi emas, balki jamiyatning umumiy manfaatlari ko‘zga tutiladi. Islom iqtisodiyotining mohiyatida adolat, tenglik va hamkorlik kabi tushunchalar muhim ahamiyatga ega.

Islom iqtisodiyotining asosiy qadriyatlariga quyidagilar kiradi:

1. Ma‘naviy qadriyatlar: Iqtisodiyot faqat iqtisodiy manfaatlardan iborat emas, balki u ma‘naviyat va axloqiy tamoyillarga asoslanishi kerak. Har bir iqtisodiy faoliyat ma‘naviyatga xizmat qilishi lozim.

2. Adolatli taqsimot: Boyliklarning adolatli taqsimlanishi ijtimoiy barkamollikni ta‘minlash uchun zarurdir. Islomda boylikni to‘plash emas, balki uni jamiyat ichida tarqatish muhim hisoblanadi.

3. Xavf-xatarlarni taqsimlash: Iqtisodiyotda xavf-xatarlar teng ravishda taqsimlanishi kerak. Bu jarayonda har bir ishtirokchi o‘z ulushini va mas‘uliyatini his qilishi lozim.

4. Odob-axloq qoidalari: Har qanday iqtisodiy faoliyatda odob-axloq qoidalari rioya qilish muhimdir. Ishlab chiqarish va savdo jarayonlarida halollik va adolat bilan yondashish kerak.

5. Diniy bag‘rikenglik: Islom iqtisodiyotida diniy bag‘rikenglik hamda boshqa dinlar va madaniyatlarga hurmat bilan yondashish muhim o‘rin tutadi.

Islom iqtisodiyotining bu qadriyatlari nafaqat shaxslarning, balki butun jamiyatning farovonligini ta‘minlashga xizmat qiladi. Bunday yondashuv orqali ijtimoiy barkamollikka erishish mumkin bo‘ladi, bu esa uzoq muddatli iqtisodiy o‘shishni qo‘llab-quvvatlaydi. Shunday qilib, Islom iqtisodi nafaqat moliya tizimini tartibga soluvchi mexanizm sifatida, balki ijtimoiy adolat va diniy ma‘naviyatni mustahkamlovchi bir tizim sifatida namoyon bo‘ladi.

PLS shartnomalari, ikki yoki undan ortiq tomonlar o‘rtasida moliyaviy resurslarni birgalikda investitsiya qilish va natijada olingan foyda yoki zararlarni belgilangan nisbatda taqsimlashni nazarda tutadi. Bu shartnomalar, asosan, quyidagi ikki asosiy turga bo‘linadi:

1. Mudarabah: Bu shartnomada bir tomon (investor) moliyaviy resurslarni taqdim etadi, ikkinchi tomon (boshqaruvchi) esa bu resurslarni boshqaradi. Foyda belgilangan nisbatda taqsimlanadi, lekin zarar investor tomonidan to‘lanadi.

2. Musharakah: Bu shartnomada barcha tomonlar moliyaviy resurslarni birgalikda taqdim etadi va foyda hamda zararlarni belgilangan nisbatda taqsimlaydi. Har bir tomon o‘z hissasiga ko‘ra foyda yoki zarar ko‘radi.

PLS shartnomalarini hisobga olishda bir nechta muhim jihatlar mavjud:

1. Foyda va zararlarni hisobga olish: Foyda va zararlarni hisobga olishda, har bir tomonning hissasi va shartnomada belgilangan taqsimlash nisbatlari hisobga olinadi. Mudarabah shartnomasida, foyda investor va boshqaruvchi o‘rtasida belgilangan nisbatda taqsimlanadi, zararni esa investor to‘laydi. Musharakah shartnomasida esa, foyda va zarar har bir tomonning hissasiga ko‘ra taqsimlanadi.

2. Hisob-kitoblar: PLS shartnomalari doirasida amalga oshirilgan operatsiyalarni hisobga olish uchun, alohida hisob-kitoblar yuritilishi zarur. Bu hisob-kitoblar, har bir tomonning hissasini, foyda va zararlarni, shuningdek, shartnoma bo‘yicha amalga oshirilgan operatsiyalarni o‘z ichiga oladi.

3. Audit va nazorat: PLS shartnomalarida shaffoflikni ta‘minlash uchun audit va nazorat mexanizmlari muhim ahamiyatga ega. Har bir tomon o‘z hissasini va foyda yoki zararlarni to‘g‘ri hisobga olishini ta‘minlash uchun audit jarayonlarini o‘tkazishi kerak.

PLS shartnomalari Islom moliyasida adolat va shaffoflikni ta‘minlashda muhim rol o‘ynaydi. Ular, investorlar va boshqaruvchilar o‘rtasida ishonchni oshiradi, shuningdek, moliyaviy resurslarni samarali taqsimlashga yordam beradi. Bunday shartnomalar, iqtisodiy o‘rnatishni rag‘batlantirish va ijtimoiy adolatni ta‘minlashda ham muhim ahamiyatga ega.

1-jadval

An’anaviy va Islom bank faoliyati

An’anaviy bank faoliyati	Islom banki faoliyati
Pul ayirboshlash va qiymatni saqlash vositasidan tashqari tovardir. Shuning uchun uni nominal qiymatidan yuqori narxda sotish va ijaraga berish ham mumkin.	Pul tovar emas, lekin u ayirboshlash vositasi va qiymatni saqlash vositasi sifatida ishlatiladi. Shuning uchun uni nominal qiymatidan yuqori narxda sotish yoki ijaraga berish mumkin emas.
Vaqt qiymati kapitalga foizlarni hisoblash uchun asosdir.	Tovar savdosidan yoki xizmatlar ko‘rsatishdan olinadigan daromad foyda olish uchun asos bo‘ladi.
Bank mablag‘laridan foydalangan holda tashkilot zarar ko‘rgan taqdirda ham foizlar undiriladi. Shuning uchun u foyda va zararni taqsimlashga asoslanmagan.	Islom banki foyda va zararni taqsimlash asosida ishlaydi. Agar tadbirkor zarar ko‘rgan bo‘lsa, bank bu yo‘qotishni qo‘llanilgan moliyalashtirish usuliga qarab taqsimlaydi (Mudarabah, Musharaka).
Naqd pul mablag‘larini berish,	Murabaha, Salam va Istisna

moliyalashtirish yoki aylanma mablag'larni moliyalashtirishda tovarlar va xizmatlar almashinuvi bo'yicha kelishuv tuzilmaydi.	shartnomalari bo'yicha mablag'larni taqsimlashda tovarlar va xizmatlar almashinuvi bo'yicha shartnomalar bajarilishi shart.
An'anaviy banklar pulni inflyatsiyaga olib keladigan tovar sifatida ishlatadi.	Islom banki savdo bilan bog'liq faoliyatdan foydalangan holda iqtisodiy tizimning real sektorlari bilan aloqa o'rnatishga intiladi. Chunki pul real aktivlar bilan bog'liq bo'lgani uchun u iqtisodiy taraqqiyotga bevosita hissa qo'shadi.
An'anaviy bank asosiy e'tiborni kreditlashga qaratadi.	Islom banki asosiy e'tiborni sarmoyaga qaratadi.
An'anaviy banklar faqat moliyaviy mezonlar asosida ish yuritadi.	Islom banklari investitsiyada axloqiy mezonlarga asoslanadi.

Islomiy moliya tizimi adolatni, halollikni va ijtimoiy mas'uliyatni birinchi o'ringa qo'yadi. Bu tizimning muvaffaqiyatli ishlashi uchun uning asoslarini tashkil etuvchi axloqiy me'yorlarga rioya qilish zarur. Islomiy moliya nafaqat iqtisodiyotga foyda keltirishni maqsad qilmaydi, balki jamiyatning ijtimoiy barqarorligini ta'minlashga ham qaratilgan.

Xulosa

Islom moliyasida foyda va zararni taqsimlash (PLS) shartnomalari, moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirishda adolat va shaffoflikni ta'minlashga qaratilgan muhim mexanizmlardir. Ularning hisobga olish usullari va amaliyotdagi ahamiyati, Islom moliyasining asosiy tamoyillarini amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi. PLS shartnomalari, iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish va ijtimoiy adolatni ta'minlashda ham o'z o'rnini egallaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/978-3-319-91295-0.pdf>
2. Ahmadjonov, A Abdullayev, M Mamayusupov, O Umarjonov. (2021). Raqamli iqtisodiyotda boshqaruv muammolari. Science and Education, 2(10), 636-642.
3. AA, Mulaydinov Farkhod Muratovich. (2021). RAQAMLI IQTISODIYOT TUSHUNCHASI, AFZALLIKLARI VA AMALIY AHAMIYATI. ÁXEOPOT-KOMMYHHKA^X TEXHOMrnmÁPH BÁ TEXEKOMMYHHKÁ^mÁPHHHr 3ÁMOHÁBHÉ MYÁMMOMPH BÁ EHHMXÁPH OmÁHH PECnyEXHKÁ HXMHH-TEXHHKÁHMymÁHMHMHrMÁrbPy3ÁflÁP TyntfÁMH, 2 (6), 794
4. A Abdullaev. (2021). RAQAMLI IQTISODIYOT - KADRLAR TAYYORLASHNING DOLZARB MASALALARI. Ushbu maqolada raqamli iqtisodiyotning o'ziga xos xususiyatlari, uning ...
5. Akhmadjonov, A Abdullayev, A Abdupattayev, M Sulonov. (2021). ISLAMIC BANKING MANAGEMENT, ASSETS AND LIBILITIES. Scientific progress, 2 (6), 1525-1532.

Copyright © 2024 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution-4.0 International License (CC - BY 4.0)

